

СПЕЦИФІКА СТРУКТУРНО-РИТМІЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОЗОВИХ ТЕКСТІВ

Вивчення тексту як єдиного цілого має давню наукову традицію, що веде своє коріння ще від праць академіка Шахматова. Не менш давньою є і традиція пошуку факторів, які обумовлюють організацію тексту, а також виявлення структурних принципів його організації.

Одним з таких принципів є ритм як регулярне циклічне чергування співвіднесених явищ, атрибут руху, спосіб існування матерії. Це цілісна, структурно-стійка система складної взаємодії стійкості та змінності, дискретності і безперервності. Існування концепції ритму відбиває різні напрямки у вивченні цього явища, які можна об'єднати у дві великі групи: нелінгвістичні (фізіологічні, психологічні і т.п.) та лінгвістичні [4, IQ]. Лінгвістичні концепції розглядають ритм атрибутивне та функціонально. Атрибутивний підхід вивчає внутрішні властивості ритму, а саме його періодичність, структурність, інтонаційну оформленість; функціональний — існування ритму в процесі спілкування і функції, які він виконує при цьому.

З фізіологічної точки зору ритм розглядається як чергування напружень і розслаблень різних органів артикуляції, які породжують адекватне утворення наголошених і ненаголошених складів [8, 109].

Психологічні концепції ритмічних утворень в мовленні базуються на припущенні про існування певних психічних тенденцій, які спричиняють ту чи іншу ритмічну послідовність або її сприйняття [2, 212].

Лінгвістичні уявлення щодо ритму тісно пов'язані з розглядом його, з однієї сторони, як форми сприйняття мовленнєвого потоку та, з іншої сторони, як механізму, що поділяє цей потік на ритмічні одиниці і об'єднує їх у структури, ідентичні для мовця і слухача у певній мовній спільності.

Нелінгвістичні та лінгвістичні аспекти ритму існують у тісному взаємозв'язку. Фізіологічні та психологічні процеси допомагають зрозуміти характер функціонування ритму як лінгвістичного явища. Результати, отримані у дослідженнях, що були проведені під керівництвом Л.Чистович [8, 25-47], довели, що ритмічна послідовність складів генерується в результаті власної ритмічної активності певних нервових центрів. Це означає, що для синтезу програми мовлення використовується дві системи. Перша з них містить вказівки про те, коли потрібно здійснити рух, а друга перераховує необхідні рухи та виявляє їх послідовність. На думку Н.Князевої [4, 14], ці положення підтверджують необхідність розгляду ритму в лінгвістичному аспекті з точки зору просторової та часової організації ритмічних одиниць. Ритм — основа хроноструктури мовленнєвого потоку і служить мірою часу в мовленні, проте ця структура повинна існувати за певними правилами, які і вивчаються шляхом дослідження її внутрішньої організації у просторовій екзистенції.

Усі лінгвістичні та нелінгвістичні дослідження повинні мати прагматичний характер. А головна функція ритму в мові — зробити інформацію ясною (недвозначною) та зрозумілою, з одного боку, та полегшити її звукове сприйняття, з іншого. Ось чому вивчення мовленнєвого ритму може служити одним із шляхів вивчення поетичного і прозового ритму текстів. У поетичному мовленні ритм вводиться навмисно, ритм же прозаїчного мовлення є результатом внутрішньої єдності. При цьому ритм виникає як наслідок закономірності періодичної повторюваності співвіднесених мовленнєвих відрізків.

Очевидний той факт, що ще в античних трактатах про стиль мовлення поряд із звуками велика увага приділялася ритму. У період зародження перших шкіл риторики більшість ораторів прийшло до висновків, що "проза повинна бути до певної міри ритмічною, проте не обов'язково повністю метричною" [3, 14]. Ця ж думка розповсюджена і зараз у британській лінгвістиці, її було чітко сформульовано Д.Аберкромбі [9, 63]: "Вірш — ритмічний і метричний, проза — ритмічна". Основи сучасної теорії ритму прози у вітчизняній лінгвістиці були закладені у працях А.Востокова, М.Летерсона, А.Лешковського, Л.Щерби, Б.Ейхенбаума, Б.Томашевського, В.Виноградова, В.Жирмунського, а вивчення взаємодії закономірностей ритму одна з одною та з іншими компонентами мовлення було продовжено у дослідженнях філологів Н.Жинкіна, Л.Златоустової, М.Гіршмана, А.Антипової, Л.Бондарко, Е.Бризгунової, Н.Черемісіної та ін. В результаті цих досліджень виникли загальні положення теорії ритму, які можуть бути виражені у вигляді наступних стверджень:

особливого виду ритму, який неможна зводити ні до метру, ні до "ритмічної прози", є мовленнєвий ритм, який, в свою чергу, підпорядковується загальному ритму як універсальній закономірності. При цьому ритм прози базується на акцентно-тактовій основі мовленнєвого ритму і повністю не отожднюється з ним оскільки ритм прози являє собою складніше явище, яке слід характеризувати як ціле.

2. Ритм прози тісно пов'язаний із змістом, який він передає. Просодична форма одиниць ритму сама по собі не несе якої-небудь змістовної інформації, але ця форма здатна приводити різні "полярні" [6, 23] змістові відношення до відповідної естетичної рівноваги, яка характерна для тієї чи іншої групи текстів. Групування текстів за ритмічними ознаками створюють чітко виражену ієрархію. Спочатку вони групуються за жанрами, а потім за функціональними стилями (інформативна і художня проза). Тексти інформативної прози орієнтовані головним чином на передачу понятійного змісту, художньої прози - на створення художнього образу. Цим різним функціям відповідають різні ритмічні структури. Цей висновок узгоджується з теорією функціональних стилей, що була закладена і розвинута у працях В.Виноградова та інших філологів. Актуалізуючись на різних рівнях текстової структури, прозовий ритм несе різноманітне функціональне навантаження. Відповідно виділяють три типи ритму [7, 6]: нейтральний, вторинний та стилістично маркований. Нейтральний ритм базується на фізіологічному аспекті мовлення - диханні - і психологічному факторі — необхідності поділу на логічні складові. Нейтральний ритм особливо чітко простежується в англійській мові, оскільки вона належить до такторахуючих [1, 58]. Це означає, що в кожному слові існує яскраво виражений наголос на одному із складів; наголос виділяє цей склад серед ненаголошених, навіть у неемфатичному мовленні. У англійській мові нейтральний ритм контрастний, він оснований на чергуванні складів, які стоять під сильним і слабким наголосом. Проте цей тип ритму не несе

ні семантичного, ні естетичного навантаження. Вторинний ритм властивий лише емоційно забарвленому мовленню, він виявляється тільки на фонетичному рівні. Вторинний ритм не виконує естетичної функції, він тільки підсилює змістове навантаження, яке несе лексика та синтаксис тексту. Стилiстично маркований ритм характерний для прози і лише для прози (в більшій мірі для художньої, в меншій — інформативної), оскільки він є засобом передачі емоційно-експресивного потенціала тексту, а його ритмічна організація стилістично релевантна.

3. Ритм є потужним засобом допесення змісту мовлення до свідомості слухача або читача, прискорює його розуміння. Ритм не лише організовує текст, але й сприяє його розгортанню, руху думки, оскільки передбачуваність в тексті заснована на його ритмічності, періодичності. Ритм — не тільки результат руху, але й сам рух. З його допомогою автор може урізноманітнити динаміку оповіді, створити образ або підсилити емоційний вплив тексту на слухача (читача). Ритм є глибоко змістовним. Він може допомогти читачеві інтерпретувати прихований зміст висловлювання, виявити індивідуальність творчої манери автора.

4. Ритмічно неорганізоване прозове мовлення або мовлення з недоречним ритмом (наприклад, поетичним) важче сприймати та опрацьовувати. Правильно організоване з точки зору ритму мовлення дозволяє сприймати процес мислення або читання з надзвичайною точністю, доступністю і адекватністю, образністю і сюжетністю. Ритм надає кожному реченню визначеність форми і ефективність звучання; якщо правильний ритм не знайдено, яскравість змістовного значення висловлювання може бути порушена, а розуміння ускладнене. Фонетичний експеримент, проведений дослідницею Є.Дмитрієвою, довів, що процес розуміння-нерозуміння студентами вищої школи наукових текстів напряму залежить від рівня опанування ними ритму англійського мовлення. Це підтверджується і багатьма іншими дослідженнями та теоретичними розробками.

5. Ритм прози істотно відмінний від поетичного. Якщо ритм вірша найчастіше створюється на підставі одного закону (метра), то ритм прози полягає у постійній правильній зміні монометризованих мовленнєвих відрізків. Різниця між ритмом віршованого та прозового творів полягає і у різниці їх складових ритмічних одиниць, відмінними є також засоби просодичної реалізації цих одиниць та цілих структур. А.Антипова детально вивчила специфіку ритмоутворюючих просодичних засобів у поезії та прозі і прийшла до висновку [1, 101], що відмінність заключається в характері: 1) мелодики: у поезіях переважають нисхідні тони і прості контури, сильніше, ніж у прозі, виявляється тенденція до монотону; 2) наголосу: у віршованій мові

виділеність наголошених складів чіткіша (це забезпечується їх більшою інтенсивністю та тривалістю), ніж у прозових творах; 3) темпа: у віршах темп, як правило, повільніший; 4) співвіднесеності ритмічних одиниць: у поетичному мовленні ритмічні одиниці характеризуються тенденцією до більшої ізохронності, ніж у прозі. Винятком є лише ритмічна група.

Загалом, вивчення тексту зі сторони його ритмічної організації дає можливість охопити текст в цілому, підійти до нього не лише зсередини, зі сторони його складових одиниць, але і глобально, оцінюючи всю його організацію. А це в свою чергу дозволяє вирішувати завдання лінгвістики тексту.

Беручи до уваги надбання сучасної ритмології, деякі лінгвісти прийшли до висновку, що ритм в прозовому мовленні виявляє себе у трьох аспектах: поділ та організація складових частин тексту, що виражають окремі думки, ідеї, почуття; оформленні цих змістових частин за правилами мови; з'єднання усіх мовленнєвих компонентів у ритмічно єдине ціле. Відповідно можна виділити дві основні функції ритму в тексті — організуючу та емоційно-естетичну. Організуюча функція ритму базується на його здатності з'єднувати явища. Ця здатність перш за все обумовлена ієрархічним характером ритмічної системи, вона виявляється у можливості дрібних одиниць утворювати більші і можливості більших об'єднувати дрібніші на рівні окремих одиниць, та можливості ритмічних одиниць рухатися від одного плану до іншого, формуючи основний та другорядний ритми на рівні тексту. Єдність ритмічних імпульсів, іншими словами стабільність ритму, є ознакою цілісності тексту або його частин. Зміна ритмів сприяє відділенню частин тексту одна від одної.

Об'єднуюча спроможність ритму передбачає і іншу здатність цього явища - роз'єднувати частини цілого. Це свідчить про те, що організуюча функція ритму виявляється у здатності ритму об'єднувати та роз'єднувати частини цілого [1, 106].

Об'єднуючі та роз'єднуючі функціональні вияви ритму забезпечуються двома взаємозалежними факторами: стабільністю ритмів і їх зміною. Одночасно, через різний ступінь чіткості періодичних мовленнєвих явищ здійснюється інша функція ритму — емоційно-естетична. З цієї точки зору, ритм є індикатором емоційної, експресивної, оціночної і т.п. інформації [5, 137], яка закладена в тексті. Вірно організована мова сприймається легко і не викликає почуття незручності або ускладненого сприйняття. Наявність ритму в прозі починає усвідомлюватися лише тоді, коли порушується правильність ритмічної організації мовлення або в сторону збільшення, або зменшення чіткості ритму, і як прямий наслідок цього неможливість його адекватного сприйняття.

Ритм є загальномовною системою, що виявляється на всіх рівнях мови і організовує її в цілому. Співвідношення елементів цієї системи визначається ієрархічним принципом побудови одиниць, які, взаємодіючи, створюють єдине ціле - текст. Ритм є одним із структурних принципів організації текстів. Актуалізуючись на різних рівнях текстової структури, ритм несе різноманітне функціональне навантаження і є потужним засобом донесення змісту мовлення до свідомості слухача або читача, прискорює його розуміння.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Антипова А. Ритмическая система английской речи: Учебное пособие. — М.: Высшая школа, 1984. — 119с.
2. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. — М.: Иностран. л-ра, 1955.-416с.
3. Дмитриева Е. Структурно-ритмическая организация научно-технического текста: Автореф. ...канд. филол. наук: 10.02.19/ Азербайдж. пединститут рус яз./ — Баку, 1993. — 30с.
4. Князева Н. Ритмическая организация научной речи /экспер.-фонет. исследование на мат. совр. англ. яз. в сопост. с белор./: Диссерт. ... канд. филол. наук: 10.02.04. - Минск, 1981. — 168с.
5. Немченко Н. Ритм как форма организации текста /на мат. англояз. сказки/: Автореф. ... канд. филол. наук 10.02.04/ Московский гос. пединститут иностр. яз. им. М.Тореза/. — М., 1986. — 24с.
6. Риков В. Ритмическая организация прозаической речи / статистич. исследование/: Автореф. ...канд. филол. наук: 10.01.21/ Московский гос. университет/. — М., 1986. — 26с.
7. Филимонов О. Стилистические функции ритмизации англоязычной художественной прозы: Автореф. ... канд. филол. наук: 10.02.04/ Одесский гос. университет им. И.Мечникова/. — Одесса, 1985. — 16с.
8. Чистович Л., Кожевников В. и др, Речь. Артикуляция и восприятие. — М.—Л.: Уаука, 1965.- 241с.
9. Abercrombie D. Studies in Phonetics & Linguistics. — London: Univers. press, 1965. — 151p.

10. Adams C. English Speech Rhythm & the Foreign Learner. — New York; Mouton Publishers the Hague, New York, 1979.—23 Ip.

11. Bing J. Aspects of English Prosody. — New York & London: Garland Publ., Inc., 1985. — p.36-44.

*Ірина Дудяк Київський державний
лінгвістичний університет*

СОЦІАЛЬНО ОБУМОВЛЕНА ВАРІАТИВНІСТЬ СУЧАСНОЇ БРИТАНСЬКОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Коли людина, що тривалий час вивчає англійську мову, приїздить у Великобританію, її дивує те, як мало можна зрозуміти з почутого. Перш за все, англійці говорять набагато швидше, ніж того можна було б сподіватися. По-друге, сама мова дуже відрізняється від тієї, яку іноземці звикли чути у фонозапису і бачити у підручниках. Одразу помітні відмінності у вимові, а вже потім — відмінності у словнику та граматиці.

Реакція на це явище може бути різна. Якщо іноземець впевнений у своїх вчителів і знаннях, що має, він, спокійно розібравшись у ситуації, намагатиметься зрозуміти те, що йому говорять, а сам слідуватиме вивченим вдома правилам. В результаті, зустрине захоплення носіїв мови. І справа не тільки у тому, що англійці люблять робити компліменти тим, хто володіє їх мовою. Іноземці вивчають стандартний, нормативний варіант англійської, так званий Received Pronunciation. Саме його покладено в основу підручників, і саме ним диктори начитують тексти і діалоги на шпівку. Дійсно, ввімкнувши радіоприймач, можемо почути те саме, до чого ми звикли, але зрозуміти мовлення англійців на побутовому рівні набагато важче.

Для тих, хто спілкується нерідною мовою, постає проблема розуміння. Для них не важливо, як складена фраза, навіть було б краще, якби речення були побудовані за схемою рідної мови, і вимова мала вплив іншомовної. Дуже часто українцеві легше порозумітися з китайцем, що говорить англійською, ніж зі справжнім англійцем, бо фонетичні труднощі, з якими стикаються носії цих мов, подібні.

Найбільший вплив на варіативність мовних систем справляє територіальний (а також національний!) фактор. Не викликає заперечень, наприклад, сформованість національного американського, канадського, австралійського літературних варіантів англійської мови. З другого боку, є і регіональні (місцеві) різновиди британського варіанту, як мови, що обслуговує достатньо велику територію Великобританії з розвинутими діалектними ареалами. Хоча в межах однієї країни мовна система є максимально уніфікованою, на побутовому рівні є дуже помітні відмінності.

За словами Пітера Траджілла, відомого британського діалектолога, для багатьох англійців дуже важливим видається власне походження [1]. Теплі почуття до батьківщини і оточення, здо сформувало характер особистості, впливають на акцентне або діалектичне забарвлення мовлення. Звичайно, представники "вищого світу" і ті, хто з яких-небудь причин прагне приховати своє походження, позбавляються територіального акценту. Але більшість англійців говорять так, що, послуховавши їх, можна скласти чітке уявлення про те, звідки вони.

Із зростанням міст і розвитком системи комунікації посилюється вплив стандартного варіанту. Як не дивно, Received Pronunciation не витісняє діалекти і говірки ужитку. В офіційній сфері використовується стандарт, а у повсякденному житті — різноманіття місцевих акцентів.

Для позначення цього явища введено термін *диглосія* [2, 210]. У випадку, коли мовці оперують одночасно двома чи більше варіантами, незаперечна можливість їх інтерференції, що і підтверджується на практиці.

Описаний у 1896 році Деніелом Джонсом літературний стандарт Received Pronunciation досить відрізняється від того, що вважається правильним сьогодні. Зараз ніхто не використовує норму Джонса, хоча вона ще вважається дійсною. І це не дивно, адже мова — явище динамічне. Крім територіального на її розвиток впливає ще й соціальний фактор. Досить неповажне ставлення сформувалося до діалекту Cockney, і всі, кому вдавалося вирватися із середовища, де він панує, намагаються якнайшвидше його позбутися. Соціального забарвлення набула і стандартна вимова. Мова королеви, елітної верхівки завжди була ознакою освіченості, але з розвитком промисловості і виділенням середнього класу могла викликати небажане ставлення і до її носіїв. Підняття загального рівня життя населення створило умови для найменш